

JULIJ SŁOWACKI

Ob stopetdesetletnici pesnikovega rojstva

Julij Słowacki, drugi veliki poljski romantični pesnik, je pri nas manj znan kot enajst let od njega starejši Adam Mickiewicz. Za življenja tudi doma ni bil deležen pravega priznanja. Njegovo vrednost je odkrila šele Mlada Poljska konec 19. st., čeprav so ga posamezniki že prej cenili in posnemali.

Že v mladosti je bil osamljen zaradi posebnega položaja družine, v kateri je rasel. Njegov oče, gimnazijski profesor v Kremencu — kulturnem središču severovzhodne P 'jske, kjer se je pesnik rodil — nato pa univerzitetni profesor v Vilnu, je že 16. 4 umrl. Mati Salomea, izobrazena, a zelo občutljiva, se je 1817 drugič poročila s profesorjem medicine doktorjem Bécujem, vdovcem z dvema hčerkama. Słowacki je bil slaboten otrok, a zelo nadarjen, z živo domišljijo, hkrati pa zelo castihlepen. Pod vplivom okolja, ki ga je razvajalo, in prve nesrečne ljubezni, se je predajal sanjarjenju in zgodaj začel pesniti. Gimnazijo in univerzo (pravo in administracijo) je študiral v Vilnu. V nasprotju z Mickiewiczem pa se v univerzitetnih letih ni družil s tovariši, nekaj zato, ker je društveno življenje po procesih proti zavednim študentom zamrlo, pa tudi njegovi domači niso prijazno gledali na revolucionarno vrenje med mladino v Vilnu. Očim Słowackega je veljal namreč za zaupnika ruskega senatorja Novosilcova in to je dajalo vsej družini reakcionarno politično smer. Edini prijatelj mladega pesnika je brez znanega vzroka napravil samomor. Ta smrt je mladega Słowackega zelo pretresla kot že prej očimova smrt — tega je 1824 med nevihto v stanovanju ubila strela, kar so splošno imeli za božjo kazen. Kljub očimovi smrti je rasel Słowacki v dobrih gmotnih razmerah, ker je po svojem očetu podedoval precejšnje premoženje.

Leta 1829 je po dovršeni univerzi nastopil državno službo v Varšavi — skromno mesto brezplačnega praktikanta. Tu je napisal prva večja pesniška dela, ki pa so ostala v rokopisu. Na njihovo zasnovo so vplivali veliki romantični pesniki (Byron, Lamartine), ki jih je po materinem nasvetu prebiral že v srednji šoli, poleg teh pa tudi Shakespeare. Snov za pesnitve je zajemal iz domače in tuje zgodovine, junaki pa so vedno enaki: mrki, sprti sami s seboj in s svetom, ki jim je storil krivico s svojim družbenim redom, in se hočejo zato maščevati nad oblastniki, ali pa so zločinci, ki jih peče vest — skratka byronovski tipi. Iz tega mračnega, tragičnega razpoloženja, ki je imel zanj osnovo morda tudi v lastni družbeni izolaciji, je Słowackega iztrgala varšavska vstaja 1830. Ta je prebudila v njem domoljubna čustva, ki jih je izrazil v številnih pesmih. Tiskane na letakih so takoj proslavile ime mladega pesnika. Vstaje same pa se Słowacki ni udeležil, kar ga je potem težilo vse življenje. Spomladi 1831 sredi bojov proti okupatorju je odpotoval iz Varšave v Dresden, od tam pa z diplomatskimi nalogami v London. Kot Mickiewicz je tudi Słowacki tedaj za vedno zapustil domovino in nazadnje prispel v Pariz, kamor je prihajalo po zadušeni vstaji na tisoče emigrantov. Tu je napisal več pesnitev, med njimi avtobiografsko *Godzina myśli* (Uro premišljevanja), ter pripravil za tisk svoje pesmi in drame, ki so izšle v treh zvezkih pod naslovom *Poezje* (1832/3). V teh mladostnih delih je Słowacki resda pod vplivom literarnih vzornikov, posebno Byrona, potem pa Mickiewicza, a je že mojster pesniške oblike. Bleščeči zunanosti njegove poezije pa še ne ustreza njena idejna vrednost, zato tudi ni

naletela ob izidu prvih zvezkov na pravi odmev. To je pesnik sam čutil, zato je skušal junake družbeno zasidrati v predgovorih in pesniških komentarjih, kjer razlaga svojo poezijo v revolucionarnem smislu.

V tem času je prispel v Pariz tudi Mickiewicz, tedaj že priznan kot največji poljski pesnik in duhovni voditelj naprednih Poljakov. Po začetnih stikih med obema pesnikoma je prišlo do preloma, ker je Mickiewicz primerjal poezijo Slowackega s svetiščem brez boga, v Prazniku mrtvih pa označil njegovega očima za ruskega vohuna. Słowacki, ki ga je poleg pesniškega neuspeha in osebne prizadetosti mučil tudi politični položaj poljske emigracije, se je ves ogorčen umaknil iz Pariza v Švico.

V Švici je živel štiri leta (1832—1836), najprej v Ženevi. Gorsko podnebje je ugodno vplivalo na njegovo zdravje, telesno se je okrepčal in razvil ustvarjalne sile. Vneto je študiral Shakespeara in pisal v glavnem drame. Prva od njih, *Kordjan*, je izšla 1834 anonimno v Parizu. Kordjan je lik osamljenega junaka revolucionarja, ki nima opore v ljudstvu, zato tudi ne more uspeti v boju zoper carizem. Słowacki je tu upodobil svojo kritično misel, da Poljaki v novembrski vstaji niso napeli vseh sil za osvoboditev in da sodobni rod romantikov sploh nima dovolj močne volje in vztrajnosti za tako pomembno dejanje. Ta zasnova je razvidna že iz uvoda, kjer pripravljajo zlodeji v kotlu Poljakom prihodnje nezmožne voditelje narodne vstaje. Tak je tudi prizor v tretjem dejanju, ko skuša Kordjan zaman pridobiti svoje tovariše zarotnike za odločno dejanje, to je za umor carja in njegove družine, kar bi po njegovem mnenju rešilo Poljsko. Pa tudi Kordjan, čeprav najbolj požrtvovalen med njimi, ni zmožen odločnega dejanja: ko stoji kot podčastnik na straži v carjevi spalnici, ga zavedejo prividi, živci mu popuste in omedli pri vratih. Ujamejo ga in obsodijo na smrt — svojo slabost mora plačati z življenjem. Slaboten je kot vsa tedanja generacija s pesnikom vred, ki je do neke mere kritično upodobil v Kordjanu tudi sam sebe.

Pod vplivom Shakespearovih dram (*Sen kresne noči*, *Macbeth*, *Kralj Lear*) je nastala 1834 *Balladyna* kot prva od zasnovanih šestih dram iz poljske zgodovine, od katerih pa je pesnik napisal le še eno. Z bujno pesniško fantazijo je ustvaril v *Balladyni* delo, ki ga je sam označil kot »tragedijo, podobno stari baladi v ljudskem slogu«. Dejanje sega v bajeslovne čase: Goplana, pravljična vodna kraljica, zve, da Grabięc zato odklanja njeno ljubezen, ker ljubi *Balladyno*, hčerko uboge vdove. S čaranjem hoče pripraviti viteza Kirkora do tega, da bi se oženil z *Balladyno*. Toda Kirkor se zaljubi v obe vdovini hčeri, *Balladyno* in *Alino*, poročil pa se bo s tisto, ki se prva vrne iz gozda z vrčem malin. Pri nabiranju jagod *Balladyna* iz ljubosumnosti ubije svojo sestro in postane Kirkorova žena. Ta njen zločin potegne za seboj še vrsto drugih zločinov. Ko z umori odstrani vse nasprotnike, se okliče za kraljico, a jo zadene strela prav v trenutku, ko izreka smrtno kazen nad dozdevnimi morilci. Pesnik je v tej drami obsodil tiranijo in poveličal plemenita hotenja. Baladni, epični in celo humoristični in melodramatični elementi se v njej povezujejo v lépo celoto.

Iz notranje razdvojenosti med ljubeznijo do družine, posebno do matere, in dolžnostjo do domovine je nastala v Švici še nedokončana drama *Horsztyński* (1835), ki jo imenujejo »poljski Hamlet«. Godi se za Kościuszkove vstaje in obravnava spor med izdajalcem Kossakowskim in njegovim sinom, ki se po hudih notranjih bojih odloči zoper očeta in povzroči tako njegovo smrt.

Iz Švice je Słowacki 1836 odpotoval v Italijo, da bi se tam sešel z domačimi — z mlajšo po pol sestro in s stricem. Sestanek s sorodniki je okrepil v

pesniku občutek osamelosti, brezdomovinstva. V Rimu se je seznanil in sprijateljil s pesnikom Zygmuntom Krasińskim. Ta je vplival nanj s svojo religioznostjo, vendar se je Słowacki kasneje ob ideoloških vprašanjih razšel z njim. Iz Rima je odpotoval v Neapelj, od tam pa na prigovarjanje prijateljev in v njihovi družbi na Vzhod — v Grčijo, Egipt in Palestino (1836—1837). Svoje vtise iz Grčije je zbral v pesnitvi *Podróż do Ziemi świętej* (Pot v Sveto deželo), ki jo je objavljaval v odlomkih kot nekako literarno-politično satiro. Med njimi je slavna pesem *Grób Agamemnona* (Agamemnonov grob), ki očita v njej Poljakom, da niso znali zmagati v vstaji niti junaško umreti kot grški Leonidas; poraza je bilo krivo to, da je bila Poljska v preteklosti izključno plemiška, nazadnje pa izraža upanje, da se bo v prihodnje domovina oprla na ljudstvo.

Na ladji, ki je plula proti Aleksandriji, je spesnil prelepo elegijo *Hymn o zachodzie słońca na morzu* (Himna ob sončnem zahodu na morju), prepojeno z neotolažljivim domotožjem. Ogledal si je egipčanske piramide, se vozil po Nilu, nato pa na kameli odšel naprej proti vzhodu. Na meji med Egiptom in Sirijo je moral prebiti več tednov v karanteni zaradi epidemije kuge. Zdravnik v tem kraju mu je pripovedoval o starem Arabcu, ki mu je za kugo pomrla vsa družina, žena in sedem otrok. To je dalo Słowackemu osnutek za pesnitev *Ojciec Zadżumionych* (Oče okuženih). V njej opeva čustva nesrečnega očeta tako dovršeno, da se pesnitev lahko meri z največjimi svetovnimi umetninami te vrste. V tisku je izšla 1839 pod naslovom *Trzy poematy* (Tri pesnitve) skupno s pesnitvama *W Szwajcarji* in *Wacław*. Prva, V Švici, je nastala iz spominov na mlado Poljakinjo Marjo Wodzińsko, s katero je pesnik hodil po švicarskih gorah in se vanjo zaljubil, svoje poetično čustvo pa upodobil v okviru alpske narave. Pesnitev izredno subtilno riše ljubezenska čustva, poleg nežnih prisposodob jo odlikuje muzikalen ritem. V Wacławu pa je pesnik ob zgodovinski snovi ponovno negativno ocenil poljsko plemstvo, tokrat v liku izdajalskega grofa Feliksa Potockega s konca 18. stoletja. Pesnitev je nastala že po vrnitvi z Vzhoda, prej pa je ustvaril še drugo, pomembnejše delo.

Po prestani karanteni je namreč odpotoval še v Palestino, kjer si je ogledal svetopisemske kraje, potem pa se je za poldrug mesec zaprl v neki sirijski samostan, kjer je napisal novo delo, *Anhelli*, ki je izšlo 1838 v Parizu. Pesnitev je napisana v ritmični prozi in v biblijskem tonu, po zgledu Mickiewiczovih Knjig poljskega naroda in romanja. Godi se med poljskimi izgnanci v Sibiriji, a je hotel v njej upodobiti trpljenje vsega poljskega naroda, tudi doma in v zahodni Evropi. Kot v Dantejevem peklju se vrste strašni prizori iz življenja pregnanih Poljakov; otroci, ki telesno in moralno propadajo v neprimernem okolju, vklenjeno truplo starca — nekdanjega poljskega senatorja, nečloveške muke jetnikov na prisilnem delu. Ti prizori se odkrivajo pred očmi mladega izgnanca Anhellija, ki ga vodi kralj domačinov, modri starec Šaman po sibirskem peklju kot Vergil Danteja. Tudi v tem delu je kot v drami Kordjan pesnik ponekod upodobil sam sebe, svojo osamljenost in melanholijo, pokazal pa tudi, da je za zmago potrebna vera v veliko stvar.

Potovanje na Vzhod je razvilo v Słowackem nagnjenje k mistiki, po drugi strani pa okrepilo patriotična čustva in obogatilo pesniško domišljijo.

Konec 1838 se je preselil v Pariz in začel objavljati napisana dela. Poleg tega je mnogo ustvarjal, posebno drame. Med temi je najpomembnejša *Lilla Weneda* (1840), druga od zasnovanih šestih dram iz bajeslovne poljske zgodovine. V tej tragediji je pesnik pokazal življenje tedanje Poljske, v prizorih iz davnih časov pa upodobil boleča vprašanja tedanje poljske družbe. Vodilna

misel Lille Wenede je ista kot v Kordjanu: narod, ki nima dovolj poguma za boj, mora propasti. Nekateri vidijo v tej drami tudi pesnikov pogled na nastanek družbenih razlik: v krutih, osvajalnih Lehitih so upodobljeni predniki poljskega plemstva, ki je podjarmilo dobre Wenede — prednike poljskega ljudstva. Lilla Weneda spada med najpomembnejša dela Słowackega tako po idejni moči kot po umetniški obliki.

Že nekaj let prej je Słowacki napisal tragedijo *Mazepa*; v njej nastopa zgodovinski ukrajinski hetman, ki sta ga upodobila že Byron v epu *Mazepa* (1818) in Puškin v *Poltavi* (1829). To dramo je predelal in v Parizu objavil (1840).

Med nedokončanimi deli te dobe je najpomembnejša epska pesnitev Beniowski. Prvi del, sestojec iz petih pesmi v oktavah, je izšel v Parizu 1841. Zgodba, polna romantične fantastike pa tudi realističnih prizorov, je zajeta iz burnega vojaškega in domačega življenja poljske šlahte v 18. stoletju. Junak je barski konfederat Maurycy Beniowski — vanjo pa pesnik spretno vpleta polemичne digresije o položaju poljske emigracije, o sovražnem razmerju rimske cerkve do Poljske, predvsem pa o svojih kritikih. Tu polemizira tudi z Mickiewiczem, čigar veličino priznava, hkrati pa izraža ponosno vero v trajno vrednost svoje poezije. V tej pesnitvi je Słowacki mojstrsko združil epiko z osebnimi, lirskimi izpovedmi, ki razodevajo široko skalo čustev in razpoloženj: od ironije in satire, ko biča kritike in svoje rojake, preko domovinske bolečine do nežnih ljubezenskih spominov.

Leta 1841 je izšla v poznanjskem Literarnem tedniku razprava o Juliju Słowackem, ki jo je napisal Zygmunt Krasiński. Słowacki je v njej dobil zaslužen priznanje in odtlej sta začela rasti njegov vpliv in pesniška slava, tembolj, ker je Mickiewicz v tem času kot pesnik že povsem umolknil. To priznanje je Słowackega, ki je trpel zaradi nerazumevanja in osamljenosti, moralno zelo dvignilo.

V zadnjem razdobju svojega kratkega življenja je zapadel Słowacki, kot že prej Mickiewicz, v mistiko, v towianizem. Že 1845 pa je začel s pristaši »božjega poslanca« Andreja Towiańskiego odkrit boj, ker so nameravali poslati carju Nikolaju ponižno poslanico, ki naj bi ga pridobila za njihovo stvar. Medtem je bil pod vplivom Towiańskiego razvil svoj lastni mistični sistem, ki ga je izdelal do natančnosti. Vse stvari, od kamenja do človeka, so nastale iz duha in teže k ponovni združitvi z duhom. Sam sebe je imel za največjega od vseh živečih, ker je razvozlal uganko stvarjenja.

Kljub mistični zamaknjenosti je posegel v tem času v živo sodobno vprašanje. Leta 1845 je Zygmund Krasiński objavil »Psalmy przyszości« (Psalme prihodnosti) in v njih s stališča fevdalnih reakcionarjev svaril pred grozečo ljudsko revolucijo na Poljskem. Słowacki mu je odgovoril s pesmijo »Do autora Trzech Psalmów« (Avtorju treh psalmov); v nji dokazuje, da je revolucija napredna, očita svojemu nekdanjemu prijatelju bojazljivost in nazadnjaštvo, nato pa v občutenih verzih upodablja svetlo prihodnost Poljske.

Zadnje, nedokončano delo Słowackega je velika poema »*Król-Duch*« (Kralj-Duh), ki se opira na misel, da je zgodovina človeštva delo vse bolj popolnega človeškega duha. V njej je hotel v mističnih podobah predstaviti zgodovino notranjega, moralnega izpopolnjevanja naroda. Na tej težki poti vodi Poljsko kralj duh, to je duhovni voditelj, ki se uteleša v kralje in junake.

Leto 1848 je oživilo upe poljskih emigrantov — v Parizu so razglasili republiko, v Italiji, na Dunaju, v Berlinu so se začeli nemiri. Słowacki je že hudo bolan z zadnjimi močmi sodeloval pri tedanjih političnih dogodkih, se

udeleževal zborovanj in posvetovanj Poljakov, poudarjal, da se morajo združiti vse poljske stranke, vendar njegovi premalo stvarni načrti niso vzbudili pravega zanimanja. Končno je, želeč popraviti, kar je bil zamudil v novembrski vstaji, odpotoval v Poznanj, da bi osebno posegel v boj. Ko je revolucionarno gibanje na Velikopoljskem upadlo, se je umaknil v Vroclav, kjer se je po osemnajstih letih srečal z ljubljeno materjo. V Pariz se je vrnil ves izčrpan in nekaj mesecev nato 3. aprila 1849 umrl za jetiko. Leta 1927 je dala poljska vlada prepeljati njegovo truplo v domovino, kjer so ga slovesno položili v kraljevsko grobnico na Wawelu poleg Mickiewicza.

V delih Słowackega se prepleta realizem z mistiko, ironija z vizionarstvom, vendar se njegova poezija kljub subjektivnosti in iracionalnosti vedno dotika zemlje, življenja, poljske resničnosti. Słowacki je neusmiljeno kritičen do domače preteklosti in do svoje dobe. Odločno odklanja puhlo domoljubje in edini med tedanjimi velikimi pesniki obsoja vatikansko politiko. V poljski literaturi ima Słowacki edinstveno mesto kot ustvarjalec izredno bogatega in muzikalnega pesniškega jezika in kot revolucionar dramatskih form. Na podlagi prisvojene evropske kulture je z bujno pesniško domišljijo ustvaril vizijo poljskega zgodovinskega razvoja, humano v vsebini in virtuožno v obliki. S svojo poezijo se je uvrstil med največje poljske besedne umetnike in hkrati med velike pesnike svetovne književnosti.

F. Bezljaj

O ETIMOLOGIJAH IN ETIMOLOGIZIRANJU

Najbolj kočljivo področje v jezikoslovju je gotovo etimologija. Celó v najboljših etimoloških slovarjih bomo lahko zasledili na kupe spodrsrljavev vseh vrst. Nikjer ni hiperkritičnost bolj na mestu kot pri iskanju porekla besed. Zaupanje v kakršnokoli avtoriteto je že samo po sebi napaka.

Vendar to iskanje ni diskreditirano in celo v vzhodnih državah, kjer je še pred nekaj leti prevladovala skepsa o vrednosti etimologij, se danes intenzivno lotevajo raziskovanja izraznega fonda. Za slavistiko je ta preobrat več kot samo pomemben, saj se na vseh koncih in krajih porajajo novi etimološki slovarji; v strokovni literaturi se množe revizije ustaljenih mnenj in v evidenco prihaja vedno več novega, doslej neznanega gradiva iz posameznih slovanskih jezikov. Težišče današnjega etimologiziranja pa ni več v rekonstrukcijah indoevropskih korenov, saj so generacije pred nami izčrpale že malodane vse, kar se je dalo rekonstruirati s pomočjo regularnih glasoslovnih zakonov. Danes nas mnogo bolj zanima sistematično raziskovanje živega izraznega fonda v posameznih jezikih. To pa zahteva tudi drugačnih osnovnih principov in delovnih metod.

Ako bi vzeli v roke samo našega Pleteršnika in ga primerjali z vso resno strokovno etimološko literaturo, ki jo je mogoče zbrati, najsi bo že domača ali tuja, ki se dotika slovenskih leksičnih problemov, bomo na vsaki strani našli vrsto besed, o katerih ne vemo malodane nič. Regularne, pomensko jasne izvedenke etimologa seveda ne zanimajo, povedo mu le, kako je osnova v jeziku zasidrana in razširjena. Na tisoče pa je besed, ki nas spravijo v zadrego.